

ЕКОНОМІКА

БЮДЖЕТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПРАЦЯХ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ СТАТИСТИКИ

Історія української економічної думки перебуває на стадії оновлення, адже багато сторінок її розвитку були “білими плямами” завдяки радянській ідеології. Це стосується і земської статистики, представники якої зібрали і науково обґрунтували величезний статистичний матеріал про стан українського господарства наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. Розробка та аналіз бюджетів дозволили провести класифікацію господарств та виділити різні типи достатку українського селянства.

Наукова новизна статті полягає в тому, що бюджетні дослідження у працях представників української земської статистики в науковій літературі не розкриті. Окремі згадки про такі дослідження Ф.А.Щербини є в роботі Степана Злупка “Персоналії і теорії української економічної думки” [1,с.223-231], в якій автор дає біографічний опис життя вченого. В підручниках з історії статистики [2,3] тільки вказується, що “Ф.А.Щербина є засновником бюджетної статистики”. Частину праць О.О.Русова, В.Ф.Арнольда, С.С.Жилкіна, в яких проводяться бюджетні дослідження, автор статті знайшла в ушкодженому фонді Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського та у краєзнавчому відділі Чернігівської державної обласної універсальної бібліотеки ім. В.Г.Короленка.

Перші дані про бюджети українських господарств навів І.С.Захаров у роботі “Маєтки, або Новий спосіб розселити селян і збирати з них поміщицький дохід” (1801 р.). В ній він проаналізував селянські хутори, утворені в Звенигородському повіті Чернігівської губернії Є.І. Бланкеннагелем, прихильником хутірського розселення селян.

І.С.Захаров навів детальний організаційний план господарства і розрахував доходи та витрати з поділом їх на грошові і натуральні. Але ця робота носила розрахунковий характер і не могла вважатися повним бюджетним дослідженням.

Засновником бюджетної статистики вважається український дослідник Ф.А.Щербина (1849 – 1936). Вчений вивів і науково обґрунтував “закон середніх потреб” селянської родини і розробив єдину в статистичній літературі класифікацію потреб трудового селянського населення. У своїй роботі “Селянські бюджети”[4] він показав, що бюджетні дослідження мають довгу історію, й одним з перших систематизував її. Ф.А.Щербина зазначав, що надихнув його на створення бюджетної статистики Д.П.Журавський. У своїй доповіді підсекції статистики ХІ з’їзду російських природознавців і лікарів він зазначав: “Перший, хто звернув серйозну увагу на складання бюджетів, був Д.П.Журавський”[5,с.374]. У роботі “Про джерела і використання статистичних даних” (1846 р.) він писав:

”Порівняння сімейних витрат між різними класами народонаселення може привести до дуже цікавих висновків про потреби, господарський та освітній стан кожного класу, і, крім того, дати інформацію про розподіл власності і засобів існування в цілій масі народонаселення. Тут відкривається небачене поле статистичного аналізу” [6, с.36-37]. В цій роботі він порівняв два витратні бюджети поміщицької і міщанської родин, показуючи у відсотках різницю витрат різних верств населення.

Ідеї Д.П.Журавського отримали подальшу розробку в працях представників української земської статистики О.О.Русова “Приклади опису селянського господарства” (1877 р.) та Ф.А.Щербина “Селянські бюджети”(1900 р.).

О.О.Русов у вищезгаданій роботі дав бюджетний аналіз трьох типів селянських господарств, розділяючи їх за економічною ознакою на “бідні”, “середні” та “багаті”. Він виступив проти усереднення господарств, зазначаючи: “Середніх господарств немає насправді. Пояснимо це на прикладі. Припустимо, що в даній місцевості є два господарі, річний дохід яких становить 10000 р., далі – п’ять чоловік мають дохід по 100 р., сто чоловік – по 50 р. і сто чоловік – по 25 р. Середній дохід – 135 р. Населення вважає родини з річним доходом в 135 р. багатими. Тому важливо знати ті типи господарств, які справді є “багатими”, “середніми” і “бідними”, а не ті, які можуть бути визнані такими за середніми обчисленнями” [7, с. 120-121].

О.О.Русов дослідив ці типи господарств у Довжицькій волості й описав доходну і витратну частину їх бюджету. Він порівняв рівень добробуту селянських господарств у Чернігівській губернії із рівнем добробуту в Київській губернії за матеріалами досліджень П.П.Чубинського. Порівнюючи вартість інвентаря для трьох типів господарств, він зробив висновок, що селянські господарства Київської губернії заможніші, ніж аналогічні господарства Чернігівської губернії. Ця різниця була викликана, на думку О.О.Русова, різною розташованістю господарств по відношенню до торгових центрів [7,с.136].

Таким чином, “Опис селянських господарств” О.О.Русова був першою спробою української земської статистики провести бюджетні дослідження і поділити господарства на соціально-економічні типи. На працю О.О.Русова звернув увагу Сергій Подолинський і на її основі показав нерівномірність розподілу землі в Чернігівській губернії: 88 поміщиків володіли 7424 десятинами землі, а 7480 селян мали 10678 десятин [8, с.23]. Але серед самих селян, як видно з “Опису”, також не було рівності: у державних селян наділ на одну людину становить 14/5 десятини, а у колишніх кріпосних - тільки по одній десятині. У межах цих груп також існували різні типи господарств. На підставі роботи О.О.Русова Подолинський зробив висновок, “ що стан багатьох селян украй поганий.”

При проведенні бюджетних досліджень представники земської статистики мали багато перешкод. Так, О.О.Русов писав, що противники бюджетних досліджень “висміювали бажання переписати всі горщики, глечики і лопати, які є в селянина, і показували неможливість такого опису”. Але статистичне відділення розуміло важливість бюджетних досліджень: “Метою програми, з одного боку, було – отримати конкретні цифри щодо того, що може давати певна земля при певних умовах, з другого боку – малось на увазі описати приблизні типи господарств і висвітлити економічні умови в певній місцевості [7, с.119].”

Ф.А.Щербина на відміну від інших дослідників уперше намагався згрупувати однакові господарства. Він протиставив бюджетні роботи іншим формам реєстрації господарського життя: переписам земельних угідь, реєстраціям худоби, інвентаря, будівель, і показав, що всі ці реєстрації тільки враховують наявність господарських цінностей, в той час, як бюджетні дослідження аналізують господарський обіг цих цінностей.

Важливим моментом у роботі Ф.А.Щербини є те, що він не тільки констатував статистичні дані, але й проаналізував вплив одного фактора на зміну іншого, наприклад, розмірів землеволодіння і господарства на величину бюджету. Крім

того, Ф.А.Щербина, одним із перших, встановив фізіологічні норми споживання, перерахувавши їх на жири, білки, вуглеводи. Досліджуючи потреби селянина в різних типах господарств, він вивів норму середніх потреб селянина.

Видатною для бюджетної статистики стала ідея поділу потреб на особисті і господарські. Частка витрат на особисті потреби, за даними Ф.А.Щербини, становила 54,88%, а на господарські – 45,12% [4, с.124]. Згідно з прийнятою ним системою класифікації потреб, він поєднав господарські витрати з особистими у загальний витратний бюджет родини і обчислив норми витрат на одну родину й одну душу.

Ф.А.Щербина зупинився також на аналізі впливу землеволодіння на структуру доходів і витрат. У західноєвропейській бюджетній статистиці класифікація господарств по землеволодінню і його вплив на бюджет родини не досліджувались. У нашій країні такий аналіз був викликаний потребами земських подвірних переписів. Ф.А.Щербина вважав, що групування по землеволодінню з великою точністю характеризує тип, до якого належить господарство. Перше застосування такої класифікації дало певні залежності: 1) падіння відносного значення промислового заробітку із зростанням землеволодіння; 2) зростання абсолютного та відносного показників господарських витрат із збільшенням господарства.

Його дослідження історії бюджетної статистики і програм та методів аналізу дуже високо оцінив О.В.Чаянов: “Бюджетні дослідження Ф.А.Щербини відіграли в російській статистиці таку ж роль, як роботи Дюкпесіо і Ле Пле в західноєвропейській, – це був перший і масштабний досвід статистичного вивчення бюджетів, проведений у відповідності з вимогами статистичної науки [9, с.60]”.

У дослідженнях Ф.А.Щербини знайшли використання відкриття інших представників української земської статистики, наприклад, комбінаційні таблиці, запропоновані О.П.Шлікевичем, були розроблені по землеволодінню, по розмірах натуральних витрат і розміру витрат на споживчу одиницю.

Проблеми бюджетної статистики викликали широку дискусію в наукових колах. Після доповіді Ф.А.Щербини “Бюджетна статистика” на XI з’їзді природознавців і лікарів тема бюджетних досліджень неодноразово обговорювалась статистиками. Зокрема, О.А.Кауфман писав: “Чрезмерный, как мне и сейчас кажется, оптимизм, проявленный Ф.А.Щербиной в оценке того типа монографического бюджета, которого он является создателем, побудил меня выступить тут же на съезде с довольно пространными возражениями, которые были поддержаны и некоторыми другими участниками съезда [10, с.8]».

О.А.Кауфман виступив проти монографічних бюджетів Ф.А.Щербини, виходячи з таких позицій: по-перше, що в монографічних бюджетах існувала велика кількість детальної інформації, яка тільки шкодила дослідникам; по-друге, що при складанні монографічних бюджетів опитувалась тільки незначна частина населення, і тому вони не могли виявити типовість господарств; по-третє, що монографічні бюджети носили дуже індивідуальний характер. Але, незважаючи на проблеми монографічних бюджетів, О.А.Кауфман у цілому високо оцінив дослідження Ф.А.Щербини і навіть спробував обробити матеріали бюджетів, скоротивши кількість другорядних рубрик.

Майже всі наступні методологічні дослідження спиралися на систему Ф.А.Щербини, інколи доповнюючи її власними дослідженнями. Так, Володимир Федорович Арнольд, розробляючи свої херсонські бюджети, намагався надати знайденим залежностям математичну форму і вивів декілька формул, користуючись якими можна, спираючись на окремі бюджетні елементи, визначити ряд інших. Зокрема він писав: “Першопочатковим завданням статистичного дослідження, як і дослідження будь-якої індуктивної науки, є встановлення постійного (закономірного) зв’язку між двома чи більше факторами, даними чи явищами суспільного життя. Щоб зрозуміти міру впливу величини наділу на кількість худоби, треба знайти середні величини наділу на одне господарство. Маючи два рядки цифр, де кожна виражає середню на одне господарство даної

групи кількість того чи іншого фактора, ми можемо легко використовувати методи аналітичної геометрії при зіставленні цих факторів [11, с.2]”. В.Ф.Арнольд відзначав, що в економіці можна застосовувати найвживаніший метод аналітичної геометрії – метод прямокутних координат, де на осі абсцис відкладаються величини, пропорційні значенням одного ряду, на осі ординат – величини, пропорційні значенням другого ряду. Поєднуючи кінець ординат, дослідник отримує ламану лінію, яка виражає залежність між факторами.

Запропонований метод В.Ф.Арнольд використав для аналізу взаємозв'язку між площею посіву, з одного боку, і кількістю худоби – з іншого. Величини площі посіву відкладалися на осі абсцис, а кількість худоби – на осі ординат. Провівши дослідження по багатьох повітах, В.Ф.Арнольд дійшов висновку, що в багатьох випадках, якщо не враховувати безземельні господарства, кінець ординат становив пряму лінію.

Цим методом В.Ф.Арнольд дослідив 124 селянських господарства Херсонського повіту. Він зробив висновок, що всі ці співвідношення, будучи виражені математично, дадуть можливість конструювати головні типи господарств у повіті за мінімальними даними. Наступний крок аналізу – порівняти повіти.

Свої дослідження він виклав на засіданні підсекції статистики XI з'їзду російських природознавців і лікарів у С.-Петербурзі 1901 року в доповіді “Досвід використання елементарних начал аналітичної геометрії у дослідженні статистичних залежностей”. Цей напрям дослідник продовжив у статті “Закони співвідношення головних елементів господарських бюджетів” і в роботі “Політико-економічні етюди”.

Таким чином, В.Ф.Арнольд дав інтерпретацію параметрів рівняння прямої, аналогічне сучасній інтерпретації параметрів лінійного рівняння парної регресії.

Наприкінці 90-х років XIX ст. з'явився виробничий напрям у вивченні селянських бюджетів. Його завдання полягало у характеристиці виробничих процесів і дослідженні організаційно-виробничих типів господарств.

Перше таке дослідження здійснили харківські земські статистики по Старобільському повіту. Програма дослідження була розроблена земським статистиком Степаном Степановичем Жилкіним (1871-1929), виходячи з програми бюджетних робіт Ф.А.Щербини [12]. У цих дослідженнях був застосований вибірковий метод аналізу. Вибір господарств для бюджетних досліджень був зроблений на основі матеріалів подвірного перепису, з яких відібрали типові господарства у різних економічних районах Старобільського повіту. За три місяці статистики зібрали 101 бюджет.

Характерною рисою старобільського дослідження стало перенесення центру уваги на облік майна і руху його вартості протягом року. Для цього дослідники спочатку реєстрували першопочаткову вартість кожного предмета, потім термін його служби, вартість на початку року, кількість предметів, що були куплені або вибули протягом року, вартість ремонту. Із великою точністю описували рух худоби і птахів, поточні витрати по рослинництву і тваринництву.

Старобільські бюджетні дослідження були набагато глибшими у порівнянні з дослідженнями Ф.А.Щербини. В їх розробці вперше був проведений аналіз виробничої організації селянських господарств, здійснений облік капіталів, їх річний оборот, грошові та натуральні доходи і витрати – валовий і чистий доходи, рух грошової готівки, витрати праці родини і питання організації господарства по окремих галузях.

Подальший розвиток бюджетних досліджень в Україні був здійснений одночасно з переписом 1910 року в Полтавській губернії [13]. М.Й.Оберталлер зібрав і опублікував в полтавських земських щорічниках 150 селянських типових бюджетів. Для цих бюджетів характерним було те, що вони спрямовувались головним чином на дослідження окремих галузей сільськогосподарського виробництва. Аналогічні роботи були проведені в Чернігівській, Подільській та Київській губерніях.

Таким чином, українські представники земської статистики започаткували новий напрям статистичної науки – бюджетну статистику, вперше використали методи аналітичної геометрії при виявленні статистичних залежностей і працювали над удосконаленням системи обліку та рахівництва. Бюджетні дослідження земських статистиків стали основою сучасної бюджетної статистики при виборі об'єктів бюджетних досліджень і формуванні завдань, при розробці бланків бюджетних досліджень та методів збору інформації.

Джерела та література:

1. Степан Злупко. Персоналії і теорії української економічної думки.- Львів:Євросвіт, 2002.- 528 с.
2. Гозулов А.И. Очерки истории отечественной статистики.- М.: Статистика, 1972.-312 с.
3. Плошко Б.Г., Елисеєва И.И. История статистики: учебник.- М.: Финансы и статистика, 1990.
4. Щербина Ф.А. Крестьянские бюджеты.- Воронеж: Тип. губ. земства, 1900.- 703 с.
5. Труды подсекции статистики XI съезда русских естествоиспытателей и врачей в С.-Петербурге 20-30 декабря 1901 г.- СПб, Изд-во Вольного Экономического общества, 1902.- 642 с.
6. Журавский Д.П. Об источниках и употреблении статистических сведений.- М.: Госпланиздат, 1946.-119 с.
7. Русов А.А. Примеры описания крестьянского хозяйства // Труды статистического отделения при Черниговской губернской земской управе. –Выпуск 1.- Чернигов: Тип. губ. земства, 1877.- С.123-285.
8. С.Подолінський. Ремесла і фабрики на Україні.- Женева, 1880.-57 с.
9. Чаянов А.В. Статистическое наследие. Избранные труды. – М.: Финансы и статистика, 1991.- 432 с.
10. Кауфман А.А. К методике бюджетных исследований. -М.: Печатня С.П.Яковлева, 1914.- 41 с.
11. Арнольд В.Ф. Опыт применения элементарных начал аналитической геометрии к исследованию статистических зависимостей // Труды подсекции статистики XI съезда русских естествоиспытателей и врачей в С.-Петербурге 20-30 декабря 1901 г.- СПб, Изд-во Вольного Экономического общества, 1902.- С.1-17.
12. Чаянов А.В.Бюджеты крестьян Старобельского уезда.- Харьков: Тип. губ. комитета, 1915.- 143 с.
13. Статистический ежегодник Полтавской губернии. Предварительные итоги бюджетных исследований.- Полтава: Тип. земства, 1915.- 467 с.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Важливий вплив на економічний та соціальний розвиток країни і регіонів має демографічний чинник, дія якого визначається особливостями динаміки та структури демографічних процесів, що розвиваються за власними законами і принципами. Стан розвитку демографічних процесів у сучасний період характеризує демографічна ситуація, яка досить динамічна. Тому вивчення, узагальнення, теоретичне обґрунтування процесів народонаселення і працевлаштування, концептуальний підхід до даного питання важливі й актуальні.

Дослідження сучасної демографічної ситуації в Україні, а також пов'язаних з нею проблем, методики демографічного аналізу і прогнозування широко висвітлені в роботах вітчизняних учених О.Білоуса, Д.Богині, І.Боднар, Б.Данилишина, М.Долішнього, Е.Лібанової, С.Пирожкова, О.Сергієнка, В.Стешенка та ін. Проте проблема відмінностей регіонального характеру не знайшла достатнього ступеня уваги та аналітичного дослідження.

Темою даної публікації є вивчення регіональних особливостей народонаселення та працевлаштування на території нашої держави.

Демографічні процеси в Україні тривалий час значно різнилися за регіонами. Зокрема, Центральний регіон стабільно характеризувався зменшенням населення, насамперед сільського, тоді як Західний – деяким його зростанням. Дев'яності роки внесли корективи в ситуацію з відтворенням населення, сприяли демографічній кризі в загальнонаціональному масштабі. Останніми роками практично єдиним джерелом відтворення населення в кожному, крім Центрального, регіоні залишились його внутрішні резерви. Найменш вичерпані ці резерви у Західному регіоні. Якщо, наприклад, населення України протягом 2000 р. зменшилось на 0,8 %, то Західного регіону – на 0,36 %, Причорноморського – на 0,89 %, Центрального (без м. Києва) – на 1,1 %, Східного – на 1,2 %. З наведених даних видно, що темпи депопуляції в більшості регіонів перевищували загальнодержавний показник, тоді як на заході України – в 2,2 разу не досягли його. Населення регіонів набуло таких значень: Центральний – 15,589 млн., Причорноморський – 12,7 млн., Східний – 10,17 млн., Західний – 9,544 млн. осіб.

Дані поточного обліку населення відображають загальні тенденції демографічного розвитку регіонів. Вони ототожнюють твердження щодо найменшої вичерпаності внутрішніх резервів відтворення населення в західних областях, а також поступового зміщення епіцентру депопуляції на індустріальний південний схід.

До компонентів демографічної ситуації, що негативно впливають на кількісні параметри відтворення людського, в т.ч. інтелектуального потенціалу, належить старіння населення, наростання дисбалансу в складі різних вікових груп. Найвище демографічне навантаження осіб пенсійного віку збереглося у Центральному регіоні, найнижче – в Закарпатській (232 особи) та інших областях Західного регіону, а також у м. Києві (250 осіб) [1].

Важливим є аналіз демографічної ситуації, диференційований за окремими регіонами, оскільки на цей комплексний показник можуть впливати різні фактори – і позитивні, і негативні. Аналіз може бути зроблений на основі міжрегіональних демографічних порівнянь при використанні “методу відхилень”. Цей метод дає змогу обчислити комплексний коефіцієнт вагомості відхилень рівнів показників демографічного розвитку, на основі якого визначають сукупний рейтинг регіону.

Формула для розрахунку комплексного коефіцієнта вагомості відхилень (К) така:

де: x_i – значення показника демографічного розвитку регіону;

x_{\min} та x_{\max} - відповідно мінімальне і максимальне значення показника демографічного розвитку регіону.

Обчислення комплексного коефіцієнта вагомості відхилень ґрунтується на такій системі відхилень: із зменшенням розміру відхилень показника демографічного розвитку в окремих регіонах від максимального його рівня (при позитивному значенні зростання показника), мінімального рівня (при негативному значенні зростання показника) в сукупності регіонів комплексний коефіцієнт вагомості відхилень зменшується. Чим нижчий коефіцієнт, тим вищий рівень демографічного розвитку регіону, а це свідчить про його високий рейтинг.

Для проведення рейтингового аналізу демографічної ситуації регіонів України доцільно відібрати такі показники:

1. Позитивного значення: коефіцієнт народжуваності; кількість прибулих; рівень зайнятості; середньомісячна заробітна плата; сума вкладів.
2. Негативного значення: коефіцієнт смертності; коефіцієнт дитячої

смертності; коефіцієнт пенсійного навантаження; щільність населення; кількість вибулих; рівень безробіття.

За першими показниками, коли зростання абсолютних значень має позитивне значення, відхилення абсолютних рівнів становитиме $X_{\max} - X_i$, а для показників негативного значення, які залишилися, відхилення від мінімального рівня:

$$X_i - X_{\min}.$$

Коефіцієнти вагомості відхилень за окремими показниками формують комплексний коефіцієнт вагомості відхилень, за розміром якого встановлюють місце окремого регіону у їх сукупності (табл. 1).

За даними таблиці 1, перше місце за включеними до розрахунку комплексного коефіцієнту показниками демографічної ситуації посідає Закарпатська область, друге - Волинська, третє - Київська і т. д., а на останньому місці - Сумська область.

Згідно з проведеним рейтинговим аналізом, регіони можна поділити на три групи.

Таблиця 1

Рейтингова оцінка соціально-демографічної ситуації в регіонах України

Області	Показники	Комплексний коефіцієнт вагомості відхилень	Місце
Закарпатська		4,247	1
Волинська		4,424	2
Київська		4,738	3
Івано-Франківська		4,979	4
Полтавська		5,099	5
Вінницька		5,155	6
Рівненська		5,247	7
Дніпропетровська		5,253	8
Львівська		5,472	9
Одеська		5,536	10
Харківська		5,630	11
Запорізька		5,762	12
Херсонська		5,798	13
Миколаївська		5,874	14
Житомирська		5,908	15
Донецька		6,188	16
Черкаська		6,302	17
Чернівецька		6,410	18
Тернопільська		6,510	19
Хмельницька		6,624	20
Чернігівська		8,857	21
Луганська		6,926	22
Кіровоградська		6,933	23
Сумська		7,192	24

1 група – регіони з високим рівнем демографічної ситуації: Закарпатська, Волинська, Київська, Івано-Франківська, Полтавська, Вінницька, Рівненська області.

2 група – регіони із середнім рівнем демографічної ситуації: Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Житомирська, Донецька області.

3 група – регіони з низьким рівнем демографічної ситуації: Черкаська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Чернігівська, Луганська, Кіровоградська та Сумська області.

У західних регіонах (1 група), завдяки великому відсотку сільського населення, збереженим історичним і культурним традиціям, релігійним догматам, зберігається порівняно високий коефіцієнт народжуваності. Сприятлива

екологічна ситуація, зумовлена незначною щільністю промислових підприємств, знижує коефіцієнт смертності та дитячої смертності удвічі порівняно з областями 2-ої групи.

До неї увійшли області з відносно сприятливою соціальною структурою, розвинутою промисловою інфраструктурою, високим рівнем заробітної плати (у 2,5 разу більше, ніж у 3-ої групи і в 1,5 разу більше, ніж у 1-ої групи), низьким рівнем безробіття. Крім цього, у регіонах спостерігається тенденція старіння населення, що в майбутньому може сприяти дефіциту трудових ресурсів. Відтворення населення цих областей не забезпечує навіть простого заміщення поколінь. Особливу тривогу викликає екологічне становище. Так, обсяг викиду шкідливих речовин в атмосферу у розрахунку на 1 кв. км у 7 разів більший, ніж по території України в цілому.

Щодо регіонів 3-ої групи, вони характеризуються низьким рівнем за більшістю показників, які розглядалися [2].

Розглянемо народжуваність у регіональному розрізі.

Регіони України за цим показником розподіляються на три групи: східні – коефіцієнт менше однієї дитини: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області; західні – коефіцієнт 1,3 – 1,6: Волинська, Івано-Франківська, Житомирська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області та інші регіони – коефіцієнт 1,0 – 1,3 (рис. 1).

Довготривала народжуваність на рівні, який не забезпечує навіть простого відтворення поколінь, призводить до скорочення питомої ваги дітей у складі населення і відповідного зростання частки осіб старшого віку. “Найстарішим” (частка осіб віком 60 років і старше в загальній кількості населення перевищує 24,0 %) є населення Вінницької, Полтавської, Сумської, Черкаської та Чернігівської областей, а “наймолодшим” (частка старших осіб становить 15,5-19,3 %) – населення Закарпатської, Рівненської областей

Рис.1 Народжуваність в Україні у 2006 р.

та м. Києва. Проте, якщо демографічна молодість регіонів зумовлена відносно високою народжуваністю, то в Києві її основним чинником є постійний міграційний приплив молоді.

Погіршуються показники смертності населення України. Існує значна диференціація між рівнем смертності за регіонами. Найвищі коефіцієнти смертності в Чернігівській, Кіровоградській і Сумській, найнижчі – в Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій та Рівненській областях.

Відбувається значна статева деформація структури населення. Жіноча домінанта найчіткіше виражена в Чернігівській області, де на 1000 чоловіків припадає 1198 жінок. У сусідніх Сумській та Полтавській областях співвідношення становить відповідно 1185 та 1181. У центральному регіоні також наявні значні статеві диспропорції на користь жінок: у Черкаській та Вінницькій областях на кожну 1000 чоловіків припадає відповідно 1192 та 1184 жінки. Єдиною областю України, де демографічній рівновазі переважання жінок загрожує в незначній мірі, є Закарпатська область, в якій на кожну 1000 чоловіків припадає 1072 жінки. Статева диспропорція наявна в основному через більшу тривалість життя у жінок порівняно з чоловіками. В зазначених областях переважають жінки старших вікових груп, що свідчить про демографічне неблагополуччя.

У країні спостерігається тенденція наростання бездітності та одинокості: дві третини сімей мають одну дитину. Найбільша частка сімей з однією дитиною в Миколаївській, Дніпропетровській, Харківській областях, а також у містах Києві та Севастополі.

Сім'ї з трьома і більше дітьми проживають, як правило, на заході та на півночі країни – Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області [3].

У питаннях зайнятості населення особливо гостро стоїть проблема пошуку роботи сільськими жителями працездатного і старшого за працездатний віку.

Неблагополучний стан із працевлаштуванням сільського населення у Волинській, Івано-Франківській, Рівненській, Херсонській і Чернівецькій областях та АР Крим. Сприятливіше становище у Донецькій, Київській, Полтавській, Харківській, Хмельницькій і Чернігівській областях. Низький рівень зайнятості сільського населення не може не турбувати органи державної влади різних рівнів.

На виконання указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів у цьому напрямку, зокрема, щодо створення щорічно 1 млн. робочих місць протягом 2006-2009 рр., проводиться відповідна робота. За відсутності можливостей створення робочих місць в "організованих" формах у значних обсягах у нагоді стають інші роботи, навіть ті, які раніше вважалися підсобними. При цьому ігнорується малопродуктивний характер подібної зайнятості.

За узагальненими даними обстеження сільських населених пунктів, у даний час понад 40% їх жителів, які працюють на підприємствах і в організаціях, або майже чверть усього зайнятого, включаючи особисте селянське господарство, сільського населення працює за межами свого села. У Донецькій, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Харківській областях частка працюючих за межами села досягає 30-40%. Набагато менше виїжджає на роботу населення Кіровоградської, Миколаївської, Херсонської областей – близько 10%. При цьому необхідно враховувати, що частка офіційно зареєстрованих трудових мігрантів періодично поповнюється тимчасово вільними особами, які зайняті в особистих селянських господарствах сезонно.

У кожній області є райони, прилеглі до обласного центру та інших великих міст, у яких можна знайти роботу, і віддаленіші – зі сприятливими умовами для товарного виробництва сільськогосподарської продукції (овочевої, баштанної, плодово-ягідної), розвитку рекреаційно-туристичних видів діяльності тощо і без таких умов, з добре та недостатньо розвинутим підприємницьким сектором у сільському господарстві і т.д. Зазначені чинники зумовлюють співвідношення між зайнятими на підприємствах і в організаціях

та в особистих селянських господарствах, за місцем проживання і поза ним.

Групування адміністративних районів України за часткою сільських жителів, зайнятих на підприємствах і в організаціях національного господарства, показало, що у 38 районах (7,8 % від загальної кількості) вона не перевищувала 30 %, у 209 (42,7 %) перебувала у межах 30,1-45,0 %, ще у 204 (41,7 %) – становила 45,1-60,0 % і у 39 (7,8 %) – 60 % і більше.

Якщо райони з часткою зайнятих на підприємствах і в організаціях у межах 30,1-45,0 % та 45,1-60,0 % є в кожному регіоні, то першу групу, неблагополучну щодо “організованої” зайнятості, та четверту, сприятливішу, формують працівники тільки деяких регіонів. Більшість першої групи становлять 20 районів західних та 4 райони Херсонської областей, а основну частину четвертої – 10 районів Київської, 5 – Одеської, по 4 – Хмельницької і Чернігівської областей.

Зайнятість сільського населення на підприємствах і в організаціях сільського, лісового і рибного господарства за місцем проживання залежить від таких чинників: наявності відповідних виробничих формувань чи їх підрозділів у селах; структури виробництва, зокрема вирощування трудоміких культур, ведення тваринництва тощо; розвиненості позааграрних видів економічної діяльності.

Частка осіб, які працюють у сільському, лісовому і рибному господарстві в загальній чисельності сільського населення, зайнятого на підприємствах і в організаціях за місцем проживання, становить по регіонах від 20,7% у Закарпатській до 64,1% у Кіровоградській областях. Проте у більшості регіонів – 17-и із 25-и – вона коливається в межах 49-60 %. Поза цими межами перебувають, з одного боку, крім Закарпатської, Івано-Франківська (24,1%), Львівська (33,1%) та Чернівецька (36,1%), а з іншого – поряд з Кіровоградською Одеська (62,3%), Миколаївська (60,9%) та Полтавська (60,7%) області. При цьому підприємницькі структури аграрного і сільськогосподарського спрямування продовжують відігравати вирішальну чи досить вагомую роль у сфері працевлаштування сільського населення у більшості регіонів України.

Значну частку складають особи, які працюють за межами формального сектора сільської економіки. В середньому по Україні така зайнятість становила на початок 2005 р. 64,7 % (у 2,3 разу більше, ніж на початок 1991 р.), і формують її масштабна зайнятість в особистих селянських господарствах та поза межами села. Наслідки цієї зайнятості для сільської місцевості невтішні – майже 2/3 працюючого сільського населення не бере участі у формуванні місцевих бюджетів за місцем проживання. При цьому найвища частка зайнятих в неформальному секторі у дотаційних областях – Львівській (83,5%), Івано-Франківській (82,9%), Чернівецькій (73,6%), Волинській (73,0%), Закарпатській (70,8%) та Рівненській (70,5%).

Сприятливіша ситуація із зайнятстю спостерігається в північно-східній частині України. За високої депопуляції, скорочення чисельності сільського населення працездатні особи мають кращі можливості для працевлаштування на підприємствах та в організаціях, які функціонують [4].

Значний вплив на демографічну ситуацію, який продовжує відбиватись на теперішньому і наступних поколіннях, мала Чорнобильська катастрофа. Кількість громадян, що отримали статус постраждалих внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС за регіонами, надано в таблиці 2 [5].

Таблиця 2

**Кількість громадян, які мають статус постраждалих унаслідок
катастрофи на Чорнобильській АЕС за регіонами
(на 1 січня 2007 р.)**

Території	Всього постраждалих	У тому числі				Кількість сімей, які отримують пільги внаслідок втрати годувальника, смерть якого пов'язана з Чорнобильською катастрофою
		ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС	потерпілі від Чорнобильської катастрофи	діти, віднесені до потерпілих від Чорнобильської катастрофи	особи, не віднесені до категорій, але мають право на пільги	
Показники						
Україна	2526216	297850	1636319	589455	2592	20894
Автономна Республіка Крим	8962	3865	2593	2436	68	153
області						
Вінницька	110874	5947	81116	23792	19	374
Волинська	155368	2817	105433	47112	6	1170
Дніпропетровська	28807	17809	3911	7056	31	811
Донецька	27126	18147	2736	6233	10	967
Житомирська	365801	11784	271080	81808	1129	2186
Закарпатська	5515	2785	796	1934	–	116
Запорізька	10328	5180	2500	2648	–	135
Івано-Франківська	13224	3273	6112	3839	–	141
Київська	801684	53981	592031	155627	45	5198
Кіровоградська	15496	8788	2384	4285	39	272
Луганська	16863	11405	1218	4234	6	330
Львівська	11644	5372	2270	3888	114	162
Миколаївська	8727	3307	2851	2565	4	65
Одеська	10600	5351	2360	2863	26	176
Полтавська	28180	13016	6901	8249	14	511
Рівненська	406221	5287	278717	122193	24	1908
Сумська	19261	9081	5085	5071	24	240
Тернопільська	52761	3060	38355	11344	2	233
Харківська	26544	14305	5630	6608	1	671
Херсонська	8693	2947	3211	2531	4	74
Хмельницька	13259	5484	4176	3551	48	208
Черкаська	146858	10904	103142	32805	7	1022
Чернівецька	24829	2872	15975	5907	75	96
Чернігівська	108326	12186	72337	23401	402	826
міста						
Київ	98102	57848	22719	17041	494	2840
Севастополь	2163	1049	680	434	–	9

Загальна кількість постраждалого населення перевищила 2,5 млн. чол., у тому числі: близько 300,0 тис. чол. – ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС; 1636 тис. чол. – потерпілі від Чорнобильської катастрофи; 589,0 тис. чол. – діти, віднесені до потерпілих від Чорнобильської катастрофи.

У регіональному розрізі найбільше постраждалих серед населення Київської (802,0 тис. чол.), Рівненської (406,0 тис. чол.), Житомирської (366,0 тис. чол.), Волинської (155,0 тис. чол.), Черкаської (147,0 тис. чол.), Вінницької (111,0 тис. чол.) та Чернігівської (108,0 тис. чол.) областей.

Регіональні відмінності, які стосуються різних аспектів демографічної ситуації, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, створюють чи посилюють проблеми на шляху здійснення єдиної державної ефективної демографічної політики. Тому завдання подальших теоретичних розробок, державної та регіональної політики в цьому напрямку – вирівнювання демографічної ситуації на окремих територіях, приведення тенденцій демографічного розвитку у відповідність із загальносвітовими стратегічними напрацюваннями.

Джерела та література:

1. Вовканич С.Й., Копистянська Х.Р., Цапок С.О. Розбудова інноваційного суспільства в контексті демографічного розвитку України // Актуальні проблеми економіки. – 2004.– №8(38). – С.115-129.
2. Анікієва А., Бичков С. Рейтингова оцінка соціально-демографічної ситуації регіонів України // Персонал. – 2005.– №2.– С.72-75.

3. Мельник С., Гаврюшенко Г., Шубенок С. Демографічна ситуація в Україні: стан, головні проблеми та способи їх вирішення // Україна: аспекти праці. – 2006. – №4. – С.22-26.
 4. Прокопа І., Попова О., Бетлій М. Зайнятість сільського населення в Україні: територіальна диференціація // Економіка і прогнозування. – 2007. – №3. – С.56-74.
 5. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О.Г.Осаулєнка.– К.: Консультант, 2007.– 552 с.
-

●

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ШЛЯХІВ ПОКРАЩЕННЯ КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

У статті концептуалізовано підходи до реалізації податкового контролю у сфері грального бізнесу України з виокремленням сучасних проблем у Чернігівському регіоні та розробкою механізму вдосконалення податкового контролю над адміністрованими податками.

Постановка проблеми. Розвиток грального бізнесу в Україні відбувається стихійно та майже неконтрольовано, основна маса операторів гральних послуг проводить власну діяльність поза законом, а значний обсяг доходів у даній сфері «заважає» прийняттю дієвих нормативних актів. Існує декілька проєктів нормативних актів, проте у них відсутні комплексні етапи та конкретні визначення, які можуть допомогти найближчим часом стабілізувати ситуацію на ринку та допомогти йому розвиватися в цивілізованому напрямку.

Дослідженню проблем податкового контролю за різними напрямками функціонування присвячені наукові праці відомих у цій сфері науковців П.В. Мельника, В.М. Федосова, О.Д. Василика та ін.

Мета дослідження. Метою написання статті є концептуалізація та розробка конкретних заходів щодо вирішення проблем підвищення ефективності оподаткування та адміністрування податків з грального бізнесу через легалізацію доходів останнього.

Основні результати дослідження. Темпам розвитку грального бізнесу в Україні може позаздрити будь-яка сфера економіки, за рентабельністю та шкодою для суспільства він близький до торгівлі зброєю або наркотиками. «Близько 500 тис. чоловік у всьому світі закінчують життя самогубством на ґрунті ігроманії. Гральна залежність належить до психологічного типу залежностей, і для її лікування в США і Франції вже існують три клініки з лікування хворих на це психічне захворювання, проте часом воно лікується складніше, ніж алкоголізм або наркоманія». Для українських реалій лікування ігроманії ускладнене:

- неусвідомленням «ігроманами» власної хвороби;
- слов'янською ментальністю, яка не допускає втручання у психіку;
- низьким рівнем кваліфікації психологів.

У засобах масової інформації неодноразово наголошувалося на бесисемному та неконтрольованому розвитку грального бізнесу в Україні загалом та місті Чернігові зокрема. Це призвело як до приходу великих іноземних компаній, що продовжили розвивати мережі гральних закладів на неосвоєній раніше території, так і до активізації зусиль представників малого і середнього бізнесу, які почали хаотично відкривати власні гральні зали.

Стихійне встановлення гральних автоматів спрямоване проти простих, небагатих людей, оскільки заможна людина поїде в гральний клуб або казино. На відміну від загальносвітової тенденції, де близько 75% цього ринку займають казино зі столами рулетки і стандартним набором ігор у карти (покер, блек-джек), в Україні питома вага гральних автоматів становить 90% усієї індустрії розваг. Відповідно на казино припадає приблизно 8% ринку, а на інші ігри (більярд, боулінг, тоталізатор) – лише 2%. Причинами стихійного розвитку гральних автоматів є встановлення низьких відсотків виграшу, а отже, і значної рентабельності порівняно

з вартістю самого грального автомата. Погіршують ситуацію в даній сфері і недосконалі форми контролю за гральним бізнесом.

Змінився портрет типового гравця – з респектабельного на середньостатистичний, зі звичайними місячними доходами і природним бажанням розважатися, отримуючи при цьому якщо не матеріальну вигоду, то принаймні свою частку адреналіну. Основними причинами залучення до розваг у гральному бізнесі середньостатистичного громадянина є:

- значні обсяги тіншових доходів громадян;
- необмежена кількість гральних закладів на одиницю площі;
- відсутність інституту громадського контролю;
- низький рівень корпоративної культури на підприємствах, що призводить до пошуку різних способів проведення дозвілля;
- практично неконтрольоване споживання громадянами алкогольних напоїв, у т.ч. і молоддю;
- порівняно зі світовими низькі ціни на алкогольні напої.

На даний час у м.Чернігові проводять діяльність з надання послуг у сфері грального бізнесу 22 СГД, у тому числі: 17 юридичних осіб (або структурних підрозділів (філій) юридичних осіб) та 5 фізичних осіб-підприємців.

Таблиця 1

**Кількість придбаних патентів підприємствами становить 860,
у тому числі за видами грального бізнесу:**

Вид патенту	Кількість виданих патентів	Вартість торгових патентів, тис.грн./рік	Розрахункова сума, отримана від надання торгових патентів, тис.грн.
Гральні автомати з грошовим або майновим вирашем	832	4,2	3494,4
Столи для більярду, що вводяться в дію за допомогою жетона, монети або без них, крім столів для більярду, що використовуються для аматорських змагань	15	1,8	27,0
Букмекерські контори	5	7,2	36,0
Інші гральні столи (спеціальні столи для казино, крім столів для більярду)	7	144,0	1008,0
Гральний стіл з кільцем для рулетки	1	192,0	192,0
ВСЬОГО	860	X	4757,4

Таблиця 2

**Кількість придбаних патентів приватними підприємцями становить 21,
в тому числі за видами грального бізнесу:**

Вид патенту	Кількість виданих патентів	Вартість торгових патентів, тис.грн./рік	Розрахункова сума, отримана від надання торгових патентів, тис.грн.
Столи для більярду, що вводяться в дію за допомогою жетона, монети або без них, крім столів для більярду, що використовуються для аматорських змагань	19	1,8	34,2
Букмекерські контори	2	7,2	14,4
ВСЬОГО	21	X	48,6

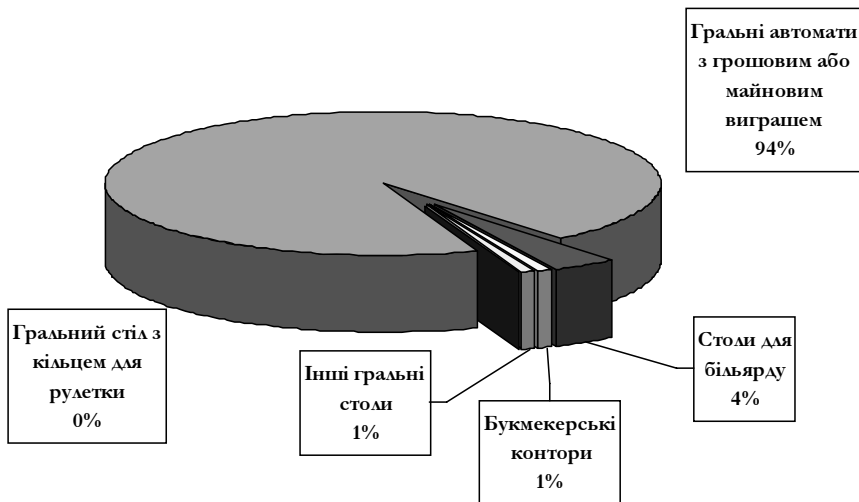

Рисунок 1. Структура торгових патентів за видами грального бізнесу у м.Чернігові

Загалом в Україні з різновидів плати за торгові патенти найбільшу питому вагу надходжень (більше 60%) становлять надходження від суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері грального бізнесу. У м.Чернігові значення даного показника у 2007 році становило 71,1%. Необхідно зазначити, що плата за торговий патент не призводить до фінансового тиску платника, оскільки платникам податку на прибуток надано право здійснювати зменшення податкового зобов'язання на вартість придбаних торгових патентів у встановленому порядку.

Плата за торгові патенти є одним із джерел наповнення місцевого бюджету. До місцевого бюджету м.Чернігова, за підсумками 2007 року, було мобілізовано 4,4 млн.грн. плати за торгові патенти, що на 0,5 млн.грн. більше порівняно з 2006 роком. Частка плати за торгові патенти на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу становила у 2007 році 1,5% (у 2006 році значення даного показника було 1,7 % загальних надходжень). Причиною зменшення частки у 2007 році порівняно з 2006 роком є перевищення темпів приросту надходжень загалом до місцевого бюджету за темпами приросту плати за торгові патенти на надання послуг у сфері грального бізнесу

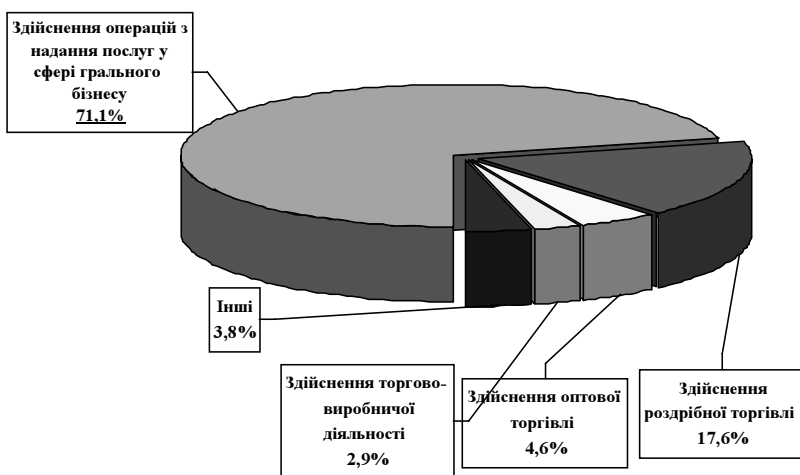

Рисунок 2. Структура надходжень плати за торгові патенти до місцевого бюджету (2007 рік)

Стрімкому розвитку грального бізнесу в Україні передувала незначна вартість як ліцензій, так і патентів на використання гральних автоматів. Водночас вартість автоматів залежно від виробника і складності пристроїв коливається в діапазоні 1–15 тис.дол., а самі так звані слоти програмуються на нижчий відсоток віддачі у вигляді виграшу, ніж це прийнято у країнах із більш розвинутою індустрією розваг, – 86–97% грошового обігу (для прикладу у Лас-Вегасі виплати гральних автоматів сягають 98–99%). Досить поширеним серед дрібних учасників ринку є й такий метод збагачення, як нелегальне встановлення декількох гральних автоматів на один придбаний патент.

За статистикою Української асоціації діячів грального бізнесу, щорічний обіг коштів суб'єктів підприємницької діяльності на вітчизняному ринку азартних ігор сягає 1,5 млрд.дол. Питома вага суб'єктів грального бізнесу, які працюють в Україні нелегально, становить 60-70%.

Враховуючи такий рівень тінізації грального бізнесу, цілком логічними є заходи державних органів влади, спрямовані, з одного боку, на посилення контролю за цим видом діяльності та ефективніше залучення коштів до бюджетів усіх рівнів, а з іншого – на подолання «епідемії» розповсюдження гральних закладів і обмеження доступу до них громадян.

У проєкті Податкового кодексу пропонується замінити ліцензію на організацію та утримання тоталізаторів, гральних закладів збором за розміщення об'єктів грального бізнесу і включити його до переліку місцевих податків та зборів. Це не лише дасть змогу збільшити доходну частину місцевих бюджетів, а й сприятиме виведенню цього грального бізнесу з тіні, упорядкуванню вимог до місць проведення азартних ігор і діяльності з проведення неазартних ігор (більярд, боулінг, гральні автомати без виграшу, комп'ютерні гральні клуби тощо).

Зокрема, ставки збору за розміщення об'єктів грального бізнесу будуть залежати від розміру прожиткового мінімуму на одну працездатну особу з розрахунку на місяць і кількості населення на певній території. Збір сплачуватиметься щороку на підставі дозволу місцевого органу влади на розміщення об'єктів грального бізнесу, що видаватиметься терміном на п'ять років. У Податковому кодексі також визначено, що сплата цього збору не звільнить операторів ринку від придбання торгових патентів та ліцензій, що видається на відповідний вид діяльності, пов'язаний із гральним бізнесом.

Отже, посилення контролю за об'єктами грального бізнесу на державному рівні є необхідною умовою його цивілізованого розвитку. В даному процесі повинні брати участь практично усі органи державної влади, оскільки приписи та нормативні документи часто через недосконале законодавство скасовуються та не мають жодної юридичної сили, а тому не виконуються. Ускладнюють боротьбу і надприбутки в даній сфері, що стимулюють учасників грального ринку до незаконних дій.

Одне з основних місць у процесі пошуків контролю в сфері грального бізнесу відіграють податкові органи.

Загалом податкові органи в даній сфері здійснюють контроль:

- за додержанням законодавства про податки та інші платежі;
- порядку розрахунків зі споживачами з використанням електронних контрольно-касових апаратів, комп'ютерних систем та товарно-касових книг;
- контролю за наявністю свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності та ліцензій, патентів, інших спеціальних дозволів на здійснення окремих видів підприємницької діяльності;
- своєчасності подання платниками податків декларацій та податкових розрахунків, пов'язаних з обчисленням податків, інших платежів, а також перевірку достовірності цих документів щодо правильності визначення об'єктів оподаткування і обчислення податків;
- своєчасного стягнення сум фінансових санкцій за порушення податкового законодавства, а також стягнення адміністративних штрафів за порушення

податкового законодавства, допущені посадовими особами підприємств, установ, організацій та громадянами.

Основним засобом контролю в гральному бізнесі є видача патентів. Підставою для придбання торгового патента є заявка суб'єкта господарювання, яка подається до органу державної податкової служби та має містити реквізити: найменування суб'єкта господарювання, витяг з установчих документів щодо юридичної адреси суб'єкта господарювання, а у випадках придбання патента для структурного (відокремленого) підрозділу — довідка органу, який погодив місцезнаходження структурного (відокремленого) підрозділу із зазначенням цього місця; вид господарської діяльності, здійснення якої потребує придбання патента; найменування документа про повну або часткову сплату вартості патента. Податковий контроль на даному етапі зводиться до звірки відомостей, поданих суб'єктом у заявці з оригіналами первинних документів.

Крім того, органами ДПС надане право здійснювати контроль за наявністю свідоцтв про державну реєстрацію, ліцензій на провадження гральної діяльності. Сам патент не є дозвільним документом, що дає право на здійснення цього виду діяльності, а лише засвідчує право на здійснення такої діяльності.

Суб'єкту господарювання, який має намір провадити господарську діяльність з організації діяльності з проведення азартних ігор, необхідно отримати відповідну ліцензію, незважаючи на те, що він має ліцензію на здійснення господарської діяльності з організації та утримання гральних закладів.

Таким чином, право на організацію та утримання тоталізаторів, гральних закладів, на думку Міністерства фінансів України, не включає в себе право на проведення власне азартної гри, а суб'єкти господарювання, які мають ліцензію на зазначений вид діяльності, зобов'язані також отримати ліцензію і на організацію діяльності з проведення азартних ігор.

Ще однією формою проведення податкового контролю в сфері грального бізнесу є податкові перевірки за участю підрозділів податкового аудиту та податкової міліції. Значна кількість суб'єктів грального бізнесу в Україні здійснює діяльність без створення юридичної особи, тобто як філії, а отже, сплачує основні податки за місцем реєстрації головного підприємства. Зважаючи на це, регіональний податковий контроль зводиться до перевірки правильності використання реєстраторів розрахункових операцій. Тому необхідним кроком у поліпшенні даної сторони податкового контролю у цій сфері повинна стати обов'язкова реєстрація суб'єкта грального бізнесу як юридичної особи, що перенаправить сплату бюджетоутворюючих податків та платежів за місцем розташування та зробить податковий контроль у формі аудиту більш дієвим.

Протягом 2006 року у м. Чернігові проведено 15 перевірок суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері грального бізнесу, за результатами яких donaraxовано 479,94 тис. грн., у т.ч. 2 документальні перевірки на загальну суму 457,34 тис.грн. та 13 перевірок касової дисципліни на загальну суму 22,6 тис.грн.

Протягом 2007 року по м. Чернігову податковими органами проведено 97 перевірок грального бізнесу, donaraxовано 66,6 тис.грн. За їх підсумками вилучено 100 гральних автоматів на суму близько 500 тис.грн. За рішенням суду конфіскованими були лише 7 автоматів, решту повернули власникам після сплати адмінштрафів.

Основними напрямками, направленими на покращення контролю в сфері грального бізнесу, мають стати:

- 1) Удосконалення та впорядкування розрізненої й непослідовної нормативної бази, яка стосується азартних ігор. Проте, зважаючи на обсяги отримуваних прибутків у даній сфері, учасниками грального бізнесу буде зроблено все, щоб наповнити законодавство так званими «пастками». Необхідною є також зміна до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» шляхом заборони включення до складу валових витрат на придбання патенту на право здійснення

грального бізнесу;

2) Посилення вимог до розміщення гральних закладів. Даний захід необхідно проводити в три етапи:

– заборона розміщення залів гральних автоматів, тоталізаторів, букмекерських контор та інших гральних закладів поблизу навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, в будівлях житлових будинків, навіть у разі виведення приміщення із житлового фонду. З метою недопущення незаконного розташування гральних автоматів у заборонених місцях передбачити відповідальність не лише орендаря, але й орендодавця приміщень. Необхідною умовою впровадження даного етапу має стати обмеження кількості встановлених гральних автоматів на одиниці площі території;

– заборона розміщення гральних закладів на території населених пунктів та виведення їх за їхні межі;

– повна заборона азартних ігор по всій території України, за винятком кількох гральних зон (за аналогією регулювання цього ринку в Росії, яка пішла шляхом посиленого контролю за об'єктами грального бізнесу на державному рівні: чинним Законом Російської Федерації «Про державне регулювання діяльності з організації і проведення азартних ігор» передбачено, що з 1 липня 2009 р. усі гральні заклади розташовуватимуться на чотирьох територіях — у Калінінградській області, Приморському, Алтайському краях, а також на межі Ростовської області та Краснодарського краю.

«Втім, у світовій практиці це не перший випадок розташування казино та гральних автоматів за «зональним» принципом. У США гральні заклади можна відкривати у двох містах — Лас-Вегасі й Атлантик-Сіті, в 11 штатах — за межами міст, у семи — тільки на іподромах. У Великій Британії гральні заклади діють у 53 спеціально відведених зонах, в Італії — в чотирьох містах, у Франції — в містах із населенням понад 500 тис.осіб (крім Парижа), в Єгипті та Південній Кореї — виключно при готелях, у Китаї гральний бізнес дозволений тільки в м.Макао, у Фінляндії існує одне казино на всю країну, а в Казахстані з квітня минулого року казино та гральні автомати відкрито лише в двох містах — Капшагаї та Щучинську».

У деяких країнах, таких як Туреччина, Ізраїль, Узбекистан, Азербайджан, Таджикистан, гральний бізнес як вид діяльності взагалі заборонений;

3) Встановлення вимог до фінансової стабільності організатора азартних ігор. Встановлення мінімальних розмірів статутних фондів для операторів гральних послуг дасть змогу потіснити учасників грального бізнесу, які пропонують гру повсюди й розраховані на не дуже заможні верстви населення;

4) Збільшення податкового навантаження на суб'єкти підприємницької діяльності грального бізнесу шляхом підвищення ставок оподаткування доходів та збільшення розміру плати за видачу ліцензії та патентів на право займатися послугами в сфері надання азартних ігор;

5) Оснащення всіх без винятку гральних автоматів блоком фіскальної пам'яті або системою передачі до контролюючих органів інформації про величину виручки в режимі реального часу.

Кожен гральний автомат повинен бути оснащений блоком фіскальної пам'яті, а кредити на ньому мають виставлятися спеціальним кредитним ключем після сплати в касу коштів, еквівалентних цим кредитам. Наразі фіскальними пристроями оснащено лише гральні автомати у казино і здебільшого столи з кільцями рулетки, а також електронні ігри. Натомість більшу частину гральних автоматів запрограмовано таким чином, що кошти у вигляді купюр приймаються ними безпосередньо через відповідний отвір, і остаточно визначити суму вкладених клієнтом грошей можна лише під час інкасації готівки. Відповідно підтвердження автоматами прийняття коштів дасть можливість чітко контролювати весь грошовий потік у гральних закладах;

6) Повна заборона продажу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та інших

стимулюючих до гри товарів у гральних закладах;

7) Заборона участі у грі громадянам віком молодше 21 року, а також особами з ознаками алкогольного або іншого сп'яніння;

8) Встановлення контрольованого регулювання відсотка виграшу грального автомата. Зазвичай цей відсоток гравцю не повідомляють. Нині деякі ділки грального бізнесу дозволяють собі встановлювати виграш на рівні 15 відс. Найчастіше даний відсоток виграшу використовують на вокзалах або якщо автомат встановлено у придорожньому закладі, тобто там, де звичайно бувають непостійні відвідувачі, проїздом. Для «стаціонарних» точок є науково визначений психологічний бар'єр у 88 відс.: якщо людина виграє рідше, вона швидко втрачає інтерес до гри. Проте в розвинених країнах цей відсоток встановлено законодавчо. У країнах Європи не менше 90-96 % коштів іде на виграші;

9) Збільшення фінансових санкцій, а також встановлення жорсткої адміністративної та кримінальної відповідальності для гральних закладів, що порушують встановлену дисципліну у сфері азартних ігор, зокрема за діяльність гральних закладів без ліцензій, за невиконання порядку застосування ними реєстраторів розрахункових операцій.

За систематичне порушення вимог чинного законодавства суб'єктом господарювання, що здійснює діяльність у сфері грального бізнесу, скасовувати дозвіл на право розміщення об'єкта грального бізнесу, а також безповоротно конфіскувати незаконно встановлені гральні автомати з наступною їх ліквідацією;

10) Збільшення фінансування соціальної реклами, що висвітлюватиме негативні наслідки для суспільства в засобах масової інформації та на вулицях міст шляхом розміщення її на бігбордах. Запровадити обов'язкові попередження у гральних закладах.

Висновки. Реалізація вищенаведених заходів на практиці дасть змогу поставити у цивілізовані рамки учасників грального ринку, зменшити тіншову сферу їх діяльності та збільшити надходження до бюджету у довгостроковій перспективі. Проведення якіснішого контролю в даній сфері сприятиме покращенню дисципліни на гральному ринку, зробить його одним із стабільних джерел надходжень. Податкові органи зможуть стати ефективним інструментом, проте їх контрольна робота не зможе стати вирішальним фактором якісного розвитку грального бізнесу, без прийняття відповідних законодавчих актів, активної участі громадськості у їх прийнятті, небайдужості місцевих органів влади до даного питання, а також чіткої та злагодженої взаємодії державних органів, на які буде покладено функції по контролю за гральним бізнесом в Україні.

Джерела та література:

1. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (зі змінами і доповненнями) №1775-III від 01.06.2000 року.
2. Закон України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» (зі змінами і доповненнями) №98/96-ВР від 23.03.2006 року.
3. Лист ДПА України «Щодо правових підстав у органів державної податкової служби вимагати у платників податків при отриманні торгового патенту на послуги у сфері грального бізнесу ліцензію на проведення азартних ігор» від 22 листопада 2006 р. №21746/7/15-0417.
4. Проект Закону України «Про азартні ігри». №1016.
5. Проект Закону України «Про обмеження здійснення діяльності з організації та проведення азартних ігор на території України» №1016-1.
6. Проект Закону України «Про правове регулювання організації і проведення азартних ігор на гральних автоматах на території м. Києва» №1094.
7. Проект Закону України "Про державне регулювання діяльності з проведення азартних ігор" №1016-2.
8. Проект Податкового кодексу України.
9. П.В. Мельник „Розвиток податкової системи в перехідний економіці”, Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2001 р.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Ринкові реформи, що проводяться в країні, створюють сприятливі умови для відродження української економіки та її інтеграції в світове економічне співтовариство. Демократизація процесів управління економікою надає рівні права всім господарюючим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Для розвитку економіки України у світове співтовариство важливим кроком є реформування системи бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту у відповідності зі світовими стандартами. Зовнішньоекономічна діяльність промислових підприємств відіграє значну роль у розвитку економіки України, насиченні споживчого ринку товарами належної якості, просуванню товарів вітчизняних виробників на зовнішні ринки. Але неузгодженість бухгалтерського і податкового законодавства у зовнішньоекономічній діяльності та значний розмір тінізації економіки у цій сфері викликає багато проблем щодо реальності відображення експортно-імпортних операцій у бухгалтерському обліку і побудови ефективної системи їх контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідження питань організації та методології обліку зовнішньоекономічної діяльності, у відповідності з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, вагомий внесок зробили такі вітчизняні вчені, як Ю.А. Кузьмінський, С.Ф. Голов, В.М. Пархоменко, В.В. Сопко, Ф.Ф. Бутинець. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених, необхідно відмітити, що проблеми організації та методики бухгалтерського обліку експортно-імпортних операцій за різними видами договорів та її удосконалення недостатньо досліджені. Це зумовлено значною мірою реформуванням бухгалтерського обліку і оподаткування в Україні.

Недостатність наукової розробки та обґрунтування організації та методології бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, зокрема нерозробленість проблеми узгодження показників бухгалтерського та податкового обліку цих показників, зумовили актуальність теми, завдань та визначили цілеспрямованість статті.

Метою статті є розробка пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення організації та методології бухгалтерського обліку з урахуванням сучасного стану організації обліку в Україні у напрямку узгодження бухгалтерського і податкового обліку експортно-імпортних операцій промислових підприємств.

Викладення основного матеріалу. Одним з основних видів зовнішньоекономічної діяльності є експорт товарів (робіт та послуг). Всі країни намагаються стимулювати власного виробника до експорту продукції, заохочувати наданням субсидій, пільг, кредитів під незначні відсотки.

Експорт робіт, послуг класифікується як вивіз капіталу за межі України в будь-якій формі з метою одержання прибутку від виробничої та інших форм господарської діяльності. В міжнародній практиці існують такі види експортних операцій:

- а) поставка експортного товару за готівку;
- б) експорт товару на умовах комерційного кредиту;
- в) експорт товару в рахунок державного кредиту (України), наданого країні іноземного покупця;
- г) експорт товару при компенсаційній угоді;

д) експорт товару при бартерній угоді;

е) експорт товару в рахунок надання допомоги.

В основі будь-якої зовнішньоекономічної операції лежить угода про її здійснення: договір (контракт) комісії (консигнації) чи договір (контракт) поставки. Згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», для здійснення експортно-імпорتنих операцій експортери повинні укласти контракти з контрагентами за власним бажанням, використовувати відомі міжнародні рекомендації, які не суперечать законодавству України. Зовнішньоекономічний контракт - це юридично оформлена письмова угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних партнерів з метою встановлення, зміни, припинення прав і обов'язків зовнішньоторговельної діяльності за підписом керівника суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Реалізація товарів та продукції на експорт відображається відповідно до базисних умов поставки за контрактною вартістю.

У залежності від базисних умов поставок "ІНКОТЕРМС", характеризуючи обов'язки продавця, їх доцільно класифікувати так:

група Е – відпуск товару;

група F – передача основному перевізнику, основні витрати за перевезення не оплачені;

група С – передача основному перевізнику, основні витрати за перевезення оплачені;

група D - поставка товару.

Умови груп Е і F відрізняються за обов'язками з доставки товару, продукції. Умови групи С і D у цьому відношенні однакові: продавець доставляє товар у місце призначення і несе витрати щодо транспортування вантажу. Відмінність цих груп між собою – у відповідальності за ризик втрат чи ушкодження вантажу. У групі С цю відповідальність несе покупець, у групі D - продавець.

Базисні умови експортних поставок за умовами групи Е передбачають визначення доходу в момент відпуску товарів, продукції за умов авансового платежу або акредитивної форми розрахунків.

Базисні умови поставок груп F, C, D передбачають визнання доходу за різними моментами, що залежать від аналізу економічної суті операції з реалізації товарів, продукції на експорт.

П(С)БО 15 "Доход" визначає не тільки критерії визнання доходу від реалізації в залежності від того, що було реалізовано – продукція, роботи чи послуги - або доход було одержано внаслідок використання активів підприємства іншим особам, а також, виходячи з конкретних умов кожної господарської операції, яка може привести до виникнення доходу. Тому дата відображення доходу від реалізації може не збігатися з датою відвантаження продукції, товарів, підписання документів про виконання робіт, послуг.

Після переходу права власності від продавця до покупця у бухгалтерському обліку доход від реалізації відображається по:

Дт - 362 "Розрахунки з іноземними покупцями" і

Кт – 70 "Доход від реалізації" з використанням відповідних субрахунків.

На більшості підприємств доход від реалізації готової продукції іноземним покупцям не виділяється, в зв'язку з чим виникають труднощі у визначенні доходу від експорту. Тому доцільно до рахунку 70 "Доход від реалізації", відкрити субрахунки:

7011 – "Доход від реалізації готової продукції іноземним покупцям";

7021 – "Доход від реалізації товарів іноземним покупцям".

При великому обсязі відвантаження готової продукції іноземним покупцям, доцільно також вести поетапний облік її руху на зовнішній ринок.

При експортуванні товарів, звільнивши рахунок 28 "Товари" від обліку етапів, підприємствам доцільно відкрити такі субрахунки":

286 – "Товари на експорт":

288 – “Товари імпорتنі”.

Одночасно з реалізацією в обліку відображається списання первісної вартості реалізованих експортних товарів (собівартості експортної продукції) і накладних витрат, пов'язаних з цією операцією.

Бухгалтерський облік готової продукції повинен забезпечити контроль:

- за виконанням завдань по випуску продукції згідно з договірним асортиментом на всіх стадіях її руху;
- за зберіганням готової продукції за обсягом, асортиментом і якістю (в місцях складування і в дорозі);
- за своєчасною випискою документів на відвантаження; поданням розрахункових документів покупцям та їх контроль своєчасного здійснення платежів.

Визначення фінансового результату від реалізації готової продукції, товарів іноземним покупцям відбувається шляхом зіставлення доходів звітного періоду від реалізації готової продукції, товарів на експорт з витратами, здійсненими для отримання цих доходів. Отже, доки не буде відображений доход від реалізації, в обліку не може відбуватися списання готової продукції, товарів, а також витрат, пов'язаних із проведення експортної операції (транспортні, митні, страхові).

Поряд з експортом, у зовнішньоекономічній діяльності існує імпорт товарів, продукції, робіт та послуг.

Найпоширенішими імпортними операціями є ввезення товарів.

Товари, які надходять по імпорту на підставі відповідних розрахункових і комерційних документів, підлягають обліку зовнішньоекономічної організації як імпорتنі товари з моменту оформлення імпоротної вантажної митної декларації, які оформляють придбання товарів, до моменту їх продажу українським покупцям або витрачання у власному виробництві.

Придбання імпортного товару може відбуватися різними способами. По-перше, за готівку, по-друге, на умовах комерційного кредиту, наданого іноземним постачальником, або ж за рахунок здійснення реекспортної операції. Підприємство може придбавати імпорتنі товари через посередника, в такому випадку підприємство підписує з посередником договір, на підставі якого посередник укладає договір з відповідним іноземним постачальником даного товару.

У договорі купівлі - продажу товарів момент передачі права власності може відповідати моменту визнання товарів у відповідності з умовами поставки.

У першому випадку моментом визнання товару у бухгалтерському обліку буде дата передачі за умовами “ІНКОТЕРМС”, у другому - дата передачі права власності за договором.

На деяких підприємствах датою визнання товару у бухгалтерському обліку є дата визнання ризиків за правилами “ІНКОТЕРМС”. Для цілей бухгалтерського обліку у будь-якому випадку важливе значення має місцезнаходження товару: на складі підприємства чи у дорозі. Якщо право власності набуває і товар знаходиться в дорозі, то він не може відображатися на рахунку 281 “Товари на складі”. Для цього доцільно відкрити рахунок 287 “Товари в дорозі”. Якщо право власності не набуває, а товар розміщений на складі, то його доцільно відображати на позабалансовому рахунку 0231 “Товари на відповідальному зберіганні”. На більшості підприємств-імпортерів, імпорتنі товари відображаються на рахунку 281 “Товари на складі”. Подібні недоліки спостерігаються і у бухгалтерському обліку при розміщенні товарів на митних складах. Оскільки перехід права власності відбувся, а товар ще зберігається на митному складі, то бухгалтер, на нашу думку, повинен відображати на рахунку 287 “Товари в дорозі”. Витрати, які відносяться до цих товарів, повинні відображатися або на рахунках товарів, або на рахунках відповідних витрат в залежності від того, як розподіляються ці товари за обліковою політикою підприємства.

Сировину, яку підприємства придбавали в іноземних постачальників для використання у власній господарській діяльності, відображають на рахунках:

Дт - 201 "Сировина і матеріали";

Кт – 632 "Розрахунки з іноземними постачальниками".

На нашу думку, необхідно імпортувати сировину обліковувати окремо від сировини вітчизняних виробників. Для цього доцільно до рахунку 20 "Запаси" відкрити субрахунок для аналітичного обліку - 2011 "Сировина імпортна". Використовуючи даний рахунок, облік придбання імпортової сировини буде мати такий вигляд: табл. 1.

Таблиця 1.

Облік імпортованих запасів

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Дт	Кт
Придбано товари у іноземних постачальників	2011 "Сировина імпортна"	362 "Розрахунки з іноземними постачальниками"

Таке відображення сировини в бухгалтерському обліку дасть можливість визначити процентне відношення затрат з імпорту у собівартості виготовленої готової продукції.

Висновки. Наведені у статті аргументи досить змістовно розв'язують питання теоретичної та методологічної обґрунтованості положень удосконалення системи обліку експортних та імпортованих операцій суб'єктів господарювання, Також запропоноване нове вирішення наукових завдань, які полягають у розробці практичних рекомендацій щодо методики та організації обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах реформування облікової системи та розвитку міжнародних торговельних зв'язків.

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Проведення Україною економічних реформ створює умови для підвищення ділової активності малих підприємств. Однак гостра нестача ресурсів для фінансування поточної і перспективної діяльності вимагає розробки нових, дієвих методів фінансово-економічної стратегії, які базуються на ефективному розподілі і використанні фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-практичній літературі останніх років значна увага приділяється дослідженню особливостей управління фінансовими ресурсами малих підприємств. Результати цих досліджень знайшли своє відображення в наукових працях Л.Д.Буряка [1], З.С.Варналія [2], Л.І.Воротіної [3], П.Уїлсона [4], Д.Берджеса, Д.Штайнхофа [5] та інших.

Разом з тим, існує ряд теоретичних і практичних проблем, які все ще залишаються не вирішеними. До них слід віднести необхідність вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами малих підприємств, розробки інструментарію оптимізації їх складу та структури, що особливо актуально в умовах загострення конкуренції.

Мета дослідження. Визначити можливі напрями підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами на малому підприємстві з метою координації

використання конкретних джерел їх утворення та для фінансування певних фінансових потреб суб'єкта господарювання, що зумовлено реалізацією економічної стратегії розвитку.

Основні результати дослідження. Одним із ефективних напрямків удосконалення управління фінансовими ресурсами малого підприємства є впровадження системи бюджетування, яка позитивно зарекомендувала себе в країнах з розвинутою ринковою економікою.

На нашу думку, розробка і впровадження ефективної системи бюджетування дасть змогу малому підприємству отримати додаткові конкурентні переваги і забезпечити вищу ефективність управління і використання фінансових ресурсів.

Вичерпну дефініцію цього інструменту фінансового управління дав ще в 1850 р. представник італійської школи фінансів Ф. Вілла[6]. Під бюджетом він розумів попередній кошторис, який перед початком планового періоду дає інформацію про очікувані надходження і видатки, рух капіталу та всі результати ділової активності підприємства.

Згідно із сучасними трактуваннями, бюджет – це сума коштів, які є в розпорядженні для виконання визначених функцій та проведення певних заходів у рамках загальнофірмового планування. Він може складатися у формі заданих показників, яких слід дотримуватися у плановому періоді.

Бюджетування як інструмент бізнесу надає можливість поєднувати фінансовий і маркетинговий плани підприємства, ефективно контролювати практичну реалізацію проекту вчасно реагувати на проблеми, котрі виникають. Використання інструменту бюджетування тим ефективніше, чим коротші терміни його застосування.

На підставі результатів аналізу економічного, бухгалтерського та податкового підходів до формування витрат визначено, що основними бюджетами, які доцільно формувати в сучасних умовах на малих підприємствах України, є бюджет прибутків і збитків, бюджет руху грошових коштів, балансовий бюджет. При цьому на малому підприємстві варто формувати допоміжні бюджети, які сприяють розробленню основних бюджетів, наприклад, бюджет собівартості, бюджет продаж, бюджет основної діяльності, бюджет оборотних коштів, бюджет кредитних ресурсів. Також на малому підприємстві необхідно формувати ще спеціальні бюджети, які деталізують окремі елементи або статті витрат з метою відображення їх ресурсного забезпечення (бюджет маркетингових досліджень, бюджет сировини й матеріалів, бюджет оплати праці). Такі бюджети можуть формуватися з метою чіткого відслідковування використання та розподілу обмежених фінансових ресурсів.

Варто зазначити, що запропоновані основні бюджети формують інформаційну базу для визначення фінансового стану малого підприємства шляхом розрахунку показників майнового стану, ліквідності фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності.

Важливими елементами системи бюджетування малого підприємства є вибір і розробка так званого первинного бюджету, в якому фіксуються планові значення фактора, що найбільше обмежує діяльність суб'єкта господарювання. Тип первинного бюджету залежить від специфіки фінансово-господарської діяльності малого підприємства та потенціалу залучення ресурсів.

Як первинний бюджет, як правило, розглядають бюджет реалізації продукції, оскільки саме величина продажів найчастіше є обмежуючим діяльність малого підприємства чинником. Враховуючи можливості збуту продукції, обчислюється необхідний рівень технологічних потужностей підприємства, для забезпечення якого розраховується потреба у фінансових ресурсах для фінансування основних засобів та нематеріальних активів. На основі інформації про тривалість операційного циклу та величини затрат на виробництво і реалізацію продукції визначають потребу в капіталі для фінансування оборотних активів. Можливості покриття потреби у фінансових ресурсах прогнозуються на основі аналізу руху коштів у рамках фінансової діяльності.

Розроблення системи взаємопов'язаних бюджетів на малому підприємстві вимагає якісної системи збору, систематизації, обробки релевантної інформації. При цьому від видів бюджетів на малому підприємстві, обраних об'єктів бюджетування, моделі консолідування бюджетних показників суттєво залежать обсяги, структура та склад інформаційного забезпечення.

Бюджетування є досить зручним інструментом управління фінансовими

ресурсами малих підприємств. Система бюджетів дозволить:

- ефективно планувати фінансовий портфель та перспективи розвитку малого підприємства;
- раціонально використовувати поточні фінансові ресурси;
- планувати та чітко контролювати розрахунки з постачальниками та контрагентами ;
- визначати оптимальні строки товарних кредитів;
- змодельовати різні випадки відхилення від бюджетних показників з метою вибору оптимального варіанту дій в умовах невизначеності, дефіциту інформації та часу на прийняття рішень.

Таким чином, система бюджетів забезпечить малим підприємствам підвищення власної фінансової результативності, платоспроможності, ліквідності, ділової активності, що позитивно відбиватиметься на розвитку малого бізнесу в цілому, оскільки збільшуватимуться оборотність капіталу, дебіторської і кредиторської заборгованості, рівень інвестування у розвиток малих підприємницьких структур тощо.

Бюджетування особливо цікаве для знову створених малих підприємств. Адже із самого початку діяльності малого підприємства за допомогою бюджетування можна уявляти перспективу розвитку підприємства, необхідні обсяги фінансових ресурсів та передбачені прогнозовані фінансові показники.

Водночас бюджетування є інструментом антикризового управління малим підприємством, оскільки за його допомогою мобілізується весь його потенціал на подолання кризових явищ заради підвищення його конкурентних позицій.

Висновки. Безумовно, бюджет підприємства є досить складним документом і потребує від виконавців певної кваліфікації. Але, незважаючи на це, впровадження системи бюджетів в господарську практику малого підприємства дозволить йому орієнтуватися в різних аспектах фінансового управління від податкового планування до вироблення резервної фінансової політики.

Запропоновані підходи до вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами малих підприємств дозволять малим підприємствам в рамках системи бюджетного планування розраховувати величину фінансових ресурсів підприємства в плановому періоді, а також вчасно вносити коригування при змінах зовнішнього і внутрішнього середовища.

Джерела та література:

1. Бурак Л.Д. Формування первісного капіталу малих підприємств// Фінанси України .- 2001.-№11.-С.12-16.
2. Варналій З.С. Мале підприємництво України як чинник регіонального розвитку: стан та перспективи // Актуальні проблеми економіки.-2004.-№4.-С.64-73.
3. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: Навчальний посібник./ Вороніна Л.І. та н. – К.: Вид-во Європ. у-ту, 2004.- 306 с.
4. Питер Уилсон. Финансовый менеджмент в малом бизнесе. - М.: Аудит, 1995. - 255 с.
5. Штайнхофф Д., Берджес Д. Основы управления малым бизнесом /Пер. с англ. Под общей ред.Ю.В.Шленова.-М.:Бином,1997.
- Villa F. Elementi di Amministrazione e Contabilita. 3. Aufl.- Pavia, 1857.

ПРИНЦИПИ РОЗРОБКИ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

Специфіка діяльності страхових компаній зумовлює особливий зміст завдань їх фінансового менеджменту. При цьому значна роль відводиться формуванню фінансової стратегії страховика, від якої значною мірою

залежить прибутковість, фінансова надійність та стійкість страхової компанії.

Аналіз теоретичних розробок щодо стратегічного фінансового планування та врахування особливостей сучасних тенденцій розвитку страхового ринку України дозволяють зробити висновок про необхідність поєднання системного і ситуаційного підходів, що в контексті сучасних завдань передбачає: використання в процесі розробки фінансової стратегії страховика системи форм, методів і засобів управління фінансами з урахуванням сучасних досягнень фінансової науки; оцінку альтернативних фінансових стратегій з позицій раціоналізму та оптимальності; врахування об'єктивних економічних законів і закономірностей, що діють на страховому ринку в процесі інтеграції і глобалізації страхових ринків різних країн при обґрунтуванні стратегічних засад управління фінансами страхових компаній.

На основі системного підходу можна виділити такі загальні ознаки системи управління фінансами страхової компанії, які потрібно враховувати при науковому обґрунтуванні фінансової стратегії: неаддитивність, емерджентність, синергізм, мультиплікативність та адаптивність. При цьому розроблена фінансова стратегія повинна забезпечувати стійкість страхової компанії як системи управління, що полягає у її здатності повертатися у початковий стан і забезпечувати подальшу платоспроможність після впливу негативних факторів, серед яких найвагомішим є необхідність виплати значних сум страхового відшкодування у випадку настання страхової події.

У процесі розробки фінансової стратегії страховика потрібно враховувати вплив таких зовнішніх факторів, які суттєво змінюють зміст страхової діяльності: підвищення страхового інтересу з боку приватизованих підприємств як щодо захисту майна, так і щодо страхування відповідальності підприємств; залучення страхових компаній до пенсійного страхування в контексті нової ідеології пенсійного забезпечення в Україні; зростання рівня реальної середньої заробітної плати працюючих, що сприяє активнішому залученню населення до страхування життя, від нещасних випадків, страхування нерухомості, транспортних засобів та домашнього майна; очікуване збільшення кредитних інвестицій у підприємницьку діяльність, що зумовлює розширення масштабів використання страхових послуг у частині страхування майна від вогню і стихійного лиха, технічних ризиків, майна, що оформляється під заставу, страхування відповідальності і т. ін.

Водночас, як показує проведений аналіз, в умовах посилення конкуренції на ринку страхових послуг для ефективного реалізації фінансової стратегії зростає роль науково обґрунтованого бізнес-плану розвитку страхової компанії. Основна мета такого бізнес-плану полягає в конкретизації стратегічних орієнтирів страхової компанії на найближчі 3-5 років, виходячи з потреб ринку та можливостей мобілізації для цього відповідних ресурсів. Більшість страхових компаній ставиться до цього формально, обмежуючись прогнозом лише окремих показників без реалізації системного підходу до фінансового планування. Разом з тим бізнес-план допомагає не тільки чітко визначити загальну стратегію розвитку страхової компанії на перспективу, але й допомагає здійснити її фінансове забезпечення, узгодити тактичні та оперативні заходи із стратегічними

завданнями подальшого розвитку. При цьому уточнюються конкретні напрямки діяльності страховика, цільові ринки, обирається тактика досягнення наміченої стратегії на період дії бізнес-плану, визначається вплив розроблених заходів на фінансовий стан страхової компанії, визначається загальна потреба у капіталі для розвитку компанії і оцінюється ефективність його використання. Використання зазначених підходів на практиці підвищить рівень фінансового менеджменту страхових компаній в цілому.

ПРО АВТОРІВ

Куриленко Василь - директор Мізинського музею.

Ситий Ігор - кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Пилипенко Володимир - аспірант Інституту української археографії і джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України.

Фірсов Олександр - ст. викладач кафедри соціально-гуманітарних наук Європейського університету.

Гапоненко Дмитро - аспірант кафедри українознавства, політології і соціології ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка.

о. Мицик Юрій - доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Пиріг Петро - доктор історичних наук (м. Чернігів).

Любич Олександр - пошукувач наукового ступеня кандидата історичних наук.

В'яла Олена - аспірантка Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Цубенко Валерія - кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Одеського державного економічного університету.

Католик Андрій - викладач ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка.

Вовкотруб Юрій - кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін і права Черкаського державного технологічного університету.

Самардак Микола - кандидат філософських наук (м. Чернігів).

Ушак Василь - кандидат філософських наук (м. Чернігів).

Назаренко Світлана - аспірантка ЧДТУ (м. Чернігів).

Помаз Юлія - старший викладач Полтавської державної аграрної академії.

Несен Ірина - кандидат історичних наук, завідувачка науково-дослідного відділу «Полісся» Музею народної архітектури та побуту України НАН України.

Столяр Марина - викладач ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка.

Павленко Сергій - редактор журналу «Сіверянський літопис».

Дзюба Сергій - член Національної спілки письменників України.

Журавльова Світлана - аспірантка кафедри історії української літератури Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Мекшун Людмила - кандидат економічних наук (ЧДІЕУ).

Савченко Володимир - доктор економічних наук (ЧДІЕУ).

Тканко Віктор - кандидат економічних наук (м. Чернігів).

Веселов Ігор - аспірант Національного університету державної податкової служби України.

Ірха Людмила - кандидат економічних наук (м. Чернігів).

Виговська Валентина - кандидат економічних наук (ЧДІЕУ).